

Vibe, *Vanillus vanillus*

Den velkendte vadefugl har sorthvid-broget hoved med lang nakketop, grønlig overside og hvid bug.
– Danmarks Dyreverden 7, 53-56.

En zoolog foreslår 1978 at vælge viben til Danmarks nationalfugl i stedet for lærken (1).

Vibe, gammeldansk (o. 1300) wipæ, måske beslægtet med middelnedertysk wip 'kvast, dusk' (fuglens fjertop), men snarere et lydord efterliggende hannens kraftige skrig (2) jf. *kivit* o. 1700ff (3) fra tysk kiebitz.

Som personnavn Wypæ, Vipe, Vibe siden 1200-t (4). Forled i mange stednavne: Viberup 1371ff Amager, Viverup 1423ff ved Haslev, Vitstrup (opr. Wiptorp) 1448ff ved Løkken, Vibholt 1501ff Flynder s. VJylland, Vibeeng 1569 Bodilske s., Vibeholmene 1572ff Lunde s. SFyn, Vibholm 1610ff Madum s. Ringkøbing a., Vibeholmen 1682ff Stenstrup s. SFyn, Vibebutte 1682-1805 Skårup s. SFyn, Vibholm 1683ff Tvis s. VJylland, Vibetoft 1683ff Hjerpsted s. Sønderjylland, Vibemose 1779ff Broager, Vibeholm 1804ff Hjortø, også Vibeø og på den Vibestenen;

Vibeholm 1884ff Bovense s. ØFyn, Vibehage en grund i Isefjorden (5) – m. fl.

Vejfugl 1900ff (7) vel fordi fuglen blev betragtet som vejrprofet (s. 119); *blinker* Fyn o. 1910 (8) fra middelnedertysk blenken 'bevæge sig hid og dit'; blænkeren er en soldat, som rykker frem i spredt orden (9) jf. Carl Bagger (1845): »Først når viben, som en blinker, · til armeen »fremad!« vinker – · da kommer stæren.«

Brokfugl (10) er ellers hjejlen; æggene: *torden-skærper* (iflg. en ægsamler på Sjælland 1881) (11).

Færøerne: *vipa*, 1800 vujpa, 1875 vojpa (12).

To viber i våbnet for adelsslægten Vibe 1634ff (13); i Vejlby-Risskov kommunevåben fra sidst i 1920'erne til 1970 og Ullerslev kommunevåben 1978ff, begge steder repræsenterende store eng- og mosedrag.

LITTERATUR: (1) 740b 71; (2) 626 454; (3) 579 K 117; 98e 50; (4) 363 2.2,1203; 474 20,158; 659 26,1295; (5) 156 5, 320; 7 103; 10 440; 13 179; 15 12,118,156,357; 16 113; 17 63, 264, 374; 427 1,134 og 2,144; 202c 4,293; 277 151 – endvidere

Vibe. BIOFOTO/Elvig Hansen.

Vibe i Ullerslev kommunevåben.

156 1,30,46; 4 311; 5 466; 14 286; 15 63,233,272;
16 180; 18,1 94; (7) 700 117; 383 2,131; 165 29,
1935, 32; (8) 169 4,1937,211; (9) 659 2,901; (10)
287 15; (11) 160 1904/27: 2; (12) 500 153; 451b
452; (13) 2 505; 783b 15.

ADFÆRD, KALENDERREGLER OG VEJRVARSLER
Viben vil værge hele marken og kan ikke værge
sin egen rede (Peder Laale 1300-t; 1) sml. s. 130.
Viben har en top i panden · ligesom den bare fan-
den (Ringkøbing 1886; 2).

Viben ankommer Pedersdag 25. februar (3) og
indvarsler foråret, men den blev kaldt »den falske
profet«, for dens komme var ikke altid ensbety-
dende med forårets (Fole s. Sønderjylland; 4); så
begynder græsset at gro (5); havde man set den
første vibe, kunne man på Mors kræve at få for-
middagsmellemmad (6).

Når viben lader sig se i eng · så er det tid at hyre
sin plovdræng (Stevns; 7), når viben slår bovt [bug-
ter] · må bonden så sin toft (Mors; 4).

Når jyden ser vibens top, · så fodrer han sit hø op
(i forventning om et tidligt forår med græs) (8);
man bør ikke sælge sit hø før vibe er kommet (9);
når vibe og vildgås kommet er, · Gud nåde den
mand, som foderløs er (Hårlev s. NFyn; 10).

Da jeg så vibetop
havde jeg fodret min fodring op,
da jeg så storkeben røde
lå alle mine kvæg døde (11).

Viben skal lægge sine æg i marts om det så er i en
snedrive (12).

2. april skal den have to æg i reden (Vendsyssel;
13), 8. marts have »liggende æg« (= fire) (Samsø;
14), tre æg i reden Gordiusdag 30. marts (NFyn;
15), fjerde dag i fasten (VSjælland; 16), tredie tors-

dag i tor = marts (Gilleleje; 17), Vor Frue Dag i
fasten eller Maria Bebudelsesdag 25. marts
(1688ff; 18); er der den dag fire æg i reden, bliver
det et godt år (19); på NFyn skulle der 20. maj
ligge tre æg i reden (20).

Viben lægger fire hold æg; 8. marts begynder den
at ruge på fire, anden gang ruger den på tre, tredie
gang to, og fjerde gang har den kun ét æg (21).
Stikker man en pind midt ned i reden fortsætter
viben med at lægge æg indtil pinden er dækket
(22) sml. agerhøne s. 103.

Når vibe gør æg i æ kjar [kæret], · så bliver
sommeren tar [tør], når vibe gør æg på æ land ·
får vi sommer vaand [vand] (Mors 1807; 23); når
vibe gør æg i æ kar, · så bliver det sommertar
(24).

Bygges reden højt (på marker) kan ventes en våd
sommer, en normal eller tør når den er anbragt
lavt i moser o.a. fugtige steder (25).

Hvis viberne om foråret nærmer sig husene, bliver
det et ufrugtbart år (Køng VFyn; 26); så er vinteren
endnu ikke forbi (27); der kommer en vibevin-
ter, -knog, -knude, -knus, -dæse, -fnøse (28):
»Marts måned gik, frosten lindede ikke sit greb,
den isnende nordøsten blev ved at hærgte, som om
vi stadig sad i vinterens midte. Fuglenes muntrøe
vive! vive! tog af i glans og kraft, deres ekstatiske
luftgymnastik blev til en formålslos trippen rundt
i sneen og tavs svæven lige ud lavt over jorden; til
sidst kom den dag, da de med fornosten sløret af
sultens pinende tåge løb rundt helt oppe ved huse-

Vibe tegnet af Sikker Hansen i Hans Hvass: Dyrene
derude, 1935.

Drengen og viben. Maleri af Peter Hansen.

ne, vaklede omkring i haver og på møddinger, ja stod ludende og dinglende på trappestenene, maskeradeagtigt formummrede – toppen i nakken, det udfordrende tegn på livsovermod, latterlig som et væltet udråbstegn» *Kaj Munk* (29).

Flyver viberne højt bliver det godt vejr (30), flokkes de om sommeren på høje agre, får vi regn og blæst (31); der kommer blæst, uroligt og ondt vejr når de flokkes og skriger ved husene (32).

LITTERATUR: (1) 212c 3,1043 (Mors); 550 710; (2) 160 1904/30:2401 (1886); (3) 464f 1,2, 69; 340 1927,96; (4) 160 1904/30: 3059 (1884); (5) 160 1904/27:1995 (Ørum Djursland 1887); (6) 464f 1,40; (7) 160 1924/27:545,553 (1888); (8) 160 1904/27(1886); (9) 903 8,264; 202c 4,279; 794 5,1886,43; (10) 160 1904/28:948 (1885); (11) 794 8,1887, 41; (12) 160 1904/27: 2558,2578 (1891); 212c 3,1044; 596 1958, 37; (13) 202c 4,279; (14)

160 1904/28:352(1886); (15) 725 557; (16) 160 1904/27:303 (Tømmerup 1882); (17) 233 1941,36; (18) 831 278; 806 14; 212c 3,1045; 599 28862 (Drejø o. 1890); 17 42 (Asnæs s.); 279 183; (19) 464f 1,2,73; (20) 160 1906/23: 930 (1914); (21) 794 5,1886,42; 160 1904/30:1273 (1886); (22) 160 1904/27: 2366(1879); (23) 769 158; (24) 212c 3,1044; (25) 794 5, 37; 464 9,1888,9; 777g 215; (26) 464f tb. 3,152,154; (27) 464f 12,147; (28) 464 4,805 (o. 1700ff); 160 1904/27:2366 (1879), 1904/30:833 (1884); 436c 91; 202c 4,279; 165 29,1935,32; (29) 783b -6; (30) 160 1906/23:2251 (1912); (31) 464 9,1888,10; (32) 794 2, 71; 464 4, 355; 160 1904/27:1271 (1884); 777g 215.

MØDEVARSLER

Det skal være ubehageligt at høre vibens skrig forinden man får øje på den; det gælder derfor om at se den første vibe, før man hører den (1); det er et

godt tegn, når viben ses første gang flyvende, men et dårligt tegn når den ses skrigende (2).

Når viben skreg skulle vi se bort (Flade s. Mors; 3). Den som først ser viben om foråret må dø det år (Sir VJylland; 4).

Ses årets første vibe idet den flyver, får man et godt og heldigt år (5), man bliver flittig (6), letgående (7), man får det godt i sin tjeneste (8), man skal flytte inden årets udgang (9). Går eller løber viben: man får en tung gang (10), let gang (11); en stående eller siddende vibe: man bliver doven (12), »skal ikke det år flytte sin seng« (13), kommer snart ud på en rejse (14). Hvis fuglen vasker sig: man får stor sorg (Anholt; 15), et dårligt helbred (16).

Høres fuglen skrige før man ser den, skal man dø inden året er omme (17): hører du viben skrigende · skal du dø før den er vigende (18); man kommer til at græde meget hele sommeren eller året (19); man bliver galsindet, arrig (20), får megen hovedpine (Bording; 21); kvindfolk vil det år slå mange tallerkener, kopper, lersfade etc. itu (22).

Ses årets første vibe mens man står og sladrer, vil man sladre resten af året; har man det øjeblik penge på sig, kommer man det år ikke til at mangle penge (Roskildeegnen; 23).

LITTERATUR: (1) 794 7,1887,58 (Bornh.); (2) 794 3,1885,70; (3) 160 1906/23:1439 (1915); (4) 794 5,1886,37 (5) 464f 3,152f; (6) 464f 3,144; 794 3,26; (7) 464f 3,144; 794 7,64; (8) 464 6,261; (9) 464f 3,146; 464 9,9f; (10) 464f 3,144; 794 3,26; (11) 794 5, 39; (12) 464f 3,144; 489b 32; (13) 464f 3,140; 464 9,9f; (14) 858 305 (Harboøre o. 1870); (15) 464e 113; (16) 794 7,64; (17) 794 5,39; 7, 64(Falst.); (18) 794 9,2, 1888,233; (19) 464f 2,147 og 3,140; 464e 113; 160 1904/27:1171,1243 (1892), 1271 (1884), 2366; (20) 464 9,9; 464f 3,144; 489b 32; 296f 152; (21) 160 1906/23: 2491 (1920); (22) 937u 174; 464f 1,2,147; (23) 436 90,227.

OVERVINTRING

Viberne rejser ikke, før de har set den første høstak (1).

»De går bort i frost og kommer i tøvejr, hvor skjuler de sig?« (1763; 2). Viben ligger i dvale om vinteren og kommer til syne i februar måned (1795; 3). »Som vibe og svale · sig lægger i dvale · Guds levende ord ...« N. F. S. Grundtvig 1817 (4). Om, vinteren ligger viberne i dvale under gamle ellerødder (5), i hule træer, gamle trunter (Horsensegnen, NVSjælland, Falster; 6), i kilder (Hæstrup s. Vendsyssel; 7), sører (Tamdrup s. ØJylland; 8), mosernes »vældhuller« (9); på bun-

den af et vandhul (10), i tuer (Munkebjergby; 11), mellem sten ved havet (Samsø; 12), i tanggærder (Dalby; 13), under bladene i skovbunden (Grenåegnen; 14), på Limfjordens bund (MJylland; 15); viberne lader sig synke ned i sumpe, kær, tørve-mosers dynd (16), de flyver fra Fyn til Jylland og overvintrer liggende i lyngen (17), rejser til Norge og skjuler sig i dybe fjeldkløfter (Volstrup s. Vend-syssel; 18).

De ligger med et rør i næbbet, som rager op over vandet, og gennem hvilket de suger luft (19), med et halm- eller græsstrå i næbbet (20), et »dvale-strå« (NVSjælland; 21), mister viben det, må den dø (22), med et grønt blad i næbbet (23).

Viberne vågner af dvallen og kommer frem natten før Pedersdag (25. februar), derfor må det helst ikke fryse den nat (24). Nogle folk påstår, at de fandt viber i vinterdale, de »så ud, som de var døde, men var dog levende, når de kom op« (25). »Min mor fandt engang en vibe, som lå i dvale, tog den med hjem og lagde den på ovnen under et sold, dér lå den til St. Peders nat, da kom der liv i den« (Sir VJylland; 26).

To heste sprang en vinter i et kær, og da de kom op, kravlede et par viber frem af dyndet, hver med et grønt strå eller blad i næbbet (27); en hest faldt om vinteren i et morads, da den kom op, fulgte en vibe med dens ene hov. Man lagde den på ovnen, og om foråret gjorde solvarmen den levende (28). Folk, der om vinteren brugte frosne trærødder til at opvarme ovnen med, har set en vibe komme flyvende ud af ovnen, vakt til live af varmen (29). I Navr VJylland trak en kone et stykke is op af brønden, og inden i det sad en vibe. De tøede isen op ved kakkelovnen; og så kom den til live igen (30).

I Østerhoved ved Nøvling fandt man en vibe i et væld. Den var meget forkommen, man tog den med hjem, hvor den kom til kræfter, men da man slap den løs, søgte den straks tilbage til vældet (31).

Der kom viber frem, da en gårdmand i Vester Hjermitslev vinterpløjede, de kunne knap gå (32); der blev pløjet en vibe op i Hestbæk mose (33). En mand på Møn fandt ved stranden en vibe indrullet i en visk tang (34).

»Jeg skovede sidst i januar en udvisning ... i Toreby skov [Lolland]; i træet, som indvendig var hult, lå en vibe; af uvidenhed havde en af bønderne hugget den midt over, men at den havde haft liv sås af blodet, som randt ud« (1758; 35).

LITTERATUR: (1) 794 7,1887,58 (2) 693b 1,623; (3) 68 92; (4) 308 61 sml. 201; (5) 464 9,1888, 8; 160 1904/30:233,235; 1904/27:335(1884); (6) 794

4,152 og 5,156f; 281d (Viskinge s., 1879); 281c 158; (7) 160 1904/27:1243(1892); (8) 160 1904/27:2241 (1891); (9) 464 9,8; 160 1904/28: Ålborgegnen 1892; (10) 436c 90f; (11) 160 1906/23:378 (1911); (12) 794 1,154; (13) 794 5, 156f; (14) 794 5,156f; (15) 160 1904/28: 1172 (1892); (16) 794 4, 152 og 5,156f; 464 4,1879,352; 436 227; 160 1904/28: 2496(1884),1904/27:2575; (17) 794 5,157; (18) 160 1906/23:1233 (1913); (19) 436c 90f; (20) 794 1,154 (Samsø) og 5,37; 464f 1.2,147; (21) 281d (1879); (22) 165 29, 1935,32; (23) 794 5, 156f; 464f 1.2,147; 160 1904/28: 2496 (1884), 1904/27:2575, 1906/23: 3335; (24) 464 9,1888,8; 160 1906/23: 1726 (Skals, 1929); (25) 464 9, 8; (26) 160 1904/30:2464 (1886); (27) 464 9,8; 937u 33; (28) 464g 2, 265; (29) 464f 1.2,147; (30) 281d (1886); (31) 296e 2,18; (32) 160 1904/27:1272 (1884); (33) 937u 173; (34) 160 1904/30:621 (1884); (35) 155 2,19.

ANDEN OVERTRO (LÆGEMIDLER S. 127)

I vibens rede findes en sten, der får folk til at røbe hemmeligheder og se mærkelige ting i sørne (Harspræng-afskrift o. 1300, iflg. kilden: hærfuglen; 1).

En vibetunge lægges i honning i tre uger, i disse ugers torsdagsnætter skal tungen ligge under ens egen tunga mens man sover, så vil man kunne blæse alle låse op (2). Vibens tunga båret på kroppen giver en god hukommelse (vestjysk cyprianus; 3).

Med fuglens højre øje båret i højre ærme »skal du ved Guds hjælp ingen skade komme til« (4); man bliver da elsket af alle (3).

Viben kan være en omskabt heks (5), heksene må efter døden flyve som viber (Ølgod; 5a). Brænder man et vibeæg, dør viben; ryster viben sig, er dens æg rådne (Sir VJylland; 6). Gnider man øjnene med den spidse ende af det først fundne vibeæg, får man et godt syn (VHanherred; 7).

Den som spiser mange vibeæg bliver fregnet (som æggene); »da fregnede siges at have en fin hud, har vibeæggene ofte været dyre i København og andre store byer« (8), sml. s. 127.

LITTERATUR: (1) 312 189; (2) 464 4,1879,403; (3) 296g 2,66f; (4) 464p 304; (5) 464f 6.1,121; (5a) 160 1904/28: 2615(1885); (6) 794 5,1886,37; (7) 794 5,155; (8) 464g 4,625 (Mors).

STEMMETYDNINGER OG LEGENDER

Når vejret efter vibens ankomst stadig er koldt og der endnu kan ligge sne jamrer den: hil' pinedød, mi' bien! [ben] (ØJylland; 1), mina smarta [tynde]

be-e-en! (Bornholm; 2), fandens kold' biin (ØJylland; 3), det piner i mine ben, det gør det hvert år! (4), sml. nedenfor.

Den råber: nu er vi-i-iben kommet, vii-ben, vii-ben! (5); mens den flyver, råber den: vivæg, vivæg! (Tjæreborg; 6); »din tyv! din tyv!« skriger viben til pige, som har stjålet dens æg i H. C. Andersens eventyr Hønsegrethes Familie (1870) (7); når en krage eller et menneske nærmer sig reden, råber den: tyvi, tyvi ... viv! (8), tyv-it, tyv-it! (9), tive, tive! (tyve) (10), på Bornholm: kjiv, kjiv, kjivinvivin! [tyven] (11), i Sundeved: tykvind', tykvind'! (12), VSjælland: tyveknægt, tyveknægt! (13).

Viben råber til den pløjende bonde: »køb hø, køb hø!« thi efter dens ankomst får vi ofte en eftervinter (14).

I et digt af Hans Hartvig Seedorff hærger og plyndrer landsknægte indtil de bliver lokket ud over hængedyndet i Tibirke mose:

Dér sover de trygt under tågens flig,
tre hundrede blå landsknægtes lig.
Og hvisker i sørne ved vibens skrig:
»krig ... krig ... krig!« (15).

»For mange år siden gik jeg med en af mine venner i engene langs Uggerby å. Det var en klar, stille forårsdag og ørrederne ville ikke slå efter vore fluer. Vi morede os over de viber, der mødte os og spurgte 'fisker I? fisker I?' Længere op ad dagen drillede de os med stadig at råbe 'lie vitt! lie vitt!' – Hyad vi faktisk også var« (16).

Når viben skriger frysende »jeg er kommet for tille! [tidligt] svarer kragen: det siger du hva or! [hvert år]; viben skriger også »uh, min fitt'k! [vulva] (Vendsyssel; 17)); viben: o ve, o ve, mine ben! – den mere hårdføre krage svarer hæst og spottende: du har dog en hjertens ulykke i dine ben, hvert forår, hvert forår! (VSjælland; 13); »å hilledø!, mi' bien!«, råber viben, kragan: er den dævvel [djævel] i dine ben endu? (18), »a, min' bien!« eller »a, mi' tær!«, råber viben, kragan: hvad mener du så med at gå herude alle tider? (19), »jeg frys' i min' ben!«, råber viben, kragan: hvad mener du om mine, de er stovsnagen! [helt nøgne] (20), »ak, mina unga, smarta ben!«, skriger viben, kragan: hva' já [mig], hva' já, har heller inte stovla på! (Bornholm; 21).

Viben: Kraga, krage, [h]var ska du hæn?

Kragan: Ja ska te Vajlanskær, der ligger en dø mær!

Ifølge folketroen forvandles pebersvenden efter døden til den omflakkende vibe. „Pebersvenden“. Maleri af Erik Henningsen.